

היחס לחילונים כיום/נעם אלטמן

יהודי ירא שמים שחוטא

יהודי שחוטא נשאר יהודי, כדברי חז"ל (סנהדרין מד.): "חטא ישראל, אמר רבי אבא בר זבדא אף על פי שחטא ישראל הוא". והנביא (ישעיהו א, ז) אמר: "זָרַע מְרַעִים בְּנִים מְשֻׁחִיתִים". הרי שלמרות ההשחתה נשארו ישראל בנים לה', והאריך בכך המהר"ל (נצח ישראל פרק יא).

יהודי שהוציא עצמו מגדר ישראל

עם זאת, ישנו גם קו אדום - מעשים חמורים שהעושה אותם הוציא עצמו מגדר ישראל. הגמרא (ע"ז כו:; כתבה שמין ומומר דינים "מורידים ולא מעלים". וביאר רש"י (שם): "מינין - כומרין לעבודת כוכבים בין עובדי כוכבים בין ישראלים", והרמב"ם (הל' רוצח פ"ד ה"י) פסק: "המינים¹, והם עובדי עבודה זרה מישראל או העושה עבירות להכעיס... והאפיקורוסין, והן שכופרין בתורה ובנבואה, מישראל, מצוה להרגן, אם יש בידו כח להרגן בסייף בפרהסיא הורג, ואם לאו יבוא עליהן בעלילות עד שיסבב הריגתן". כלומר, ישנם חטאים חמורים כמו ע"ז, או לכפור בתורה, שהעושה אותם נידח מעם ישראל ומצוה להרוג אותו².

1. הרצ"ה קוק (שיחות הרצ"ה, במדבר עמ' 76 - 78; 141 - 144; 341 - 343) כתב שבכמה מקומות עקב הצנזורה שינו את המילה 'מין' ל'אפיקורוס' ולא היא, חומרת חז"ל יצאה דווקא על המינים. ואת דבריו תמך בכמה ראיות. אך לנידון שלנו אין הבדל, שהרי כתב הרמב"ם (הנ"ל) שאף 'אפיקורוס' ו'מומר להכעיס' מצוה להורגם, ולא רק 'מין'.
2. הרמב"ם (הקדמה לפרק חלק) כתב: "וכאשר יאמין האדם אלה היסודות כולם ונתברר בה אמונתו בהם הוא נכנס בכלל ישראל ומצוה לאהבו ולרחם עליו ולנהוג עמו בכל מה שצוה הש"י איש לחבירו מן אהבה והאחווה, ואפי' עשה מה שיכול מן העבירות מחמת התאוה והתגברות הטבע הגרוע הוא נענש כפי חטאיו אבל יש לו חלק לעוה"ב והוא מפושעי ישראל, וכשנתקלקל לאדם יסוד מאלה היסודות הרי יצא מן הכלל וכפר בעיקר ונקרא מין ואפיקורוס וקוצץ בנטיעות ומצוה לשונאו ולאבדו, ועליו נאמר (תהלים קל"ט, י"ט) הלא משנאיך ה' אשנא". כלומר, עד שלא נתקלקל לאדם אחד מיג' עיקרים, הוא נשאר חלק מישראל.

יהודי שמחלל שבת בפרהסיא

ישנם עקרונות נוספים יסודיים בתורת ישראל, שהעובר עליהם מוציא עצמו מעם ישראל ומוגדר כגוי, כמו מחלל שבת בפרהסיא שגם אם עושה זאת לתיאבון, עקב חשיבות השבת, המחלל אותה מוגדר גוי. כמובא בגמרא (חולין ה.), ופסק הרמב"ם (הל' שחיטה פ"ד ה"ד): "ואם היה משומד לעבודה זרה או מחלל שבת בפרהסיא או מין והוא הכופר בתורה ובמשה רבינו כמו שביארנו בהלכות תשובה הרי הוא כגוי". וכתב הב"י (י"ד ב): "בריש חולין (ה) אסיקנא דמשומד לדבר אחד לא הוי משומד לכל התורה כולה חוץ ממשומד לנסך את היין ולחלל שבתות בפרהסיא". נמצא כי חילול שבת בפרהסיא גורע את האדם מהיותו ישראל, ומעמיד אותו כגוי, וכך נפסק בשו"ע (שם סע' ה).

היחס לחילול שבת כיום

היום כמעט ואין יהודי שעובד ע"ז, אך כן יש חילול שבת בפרהסיא³. אמנם, למרות החומרא הרבה בחילול שבת, ייתכן שכיום היא אינה נתפסת כאבן מיסודות הדת והיהדות, והמחלל שבת לא גורע ומנתק עצמו מעם ישראל⁴. בשו"ת בנין ציון (סי' כג) כתב על השוני כיום: "שהכופר בשבת כופר בבריאה ובבורא וזה מודה ע"י תפילה וקידוש"⁵. וכן הוא באחרונים נוספים⁶. נמצא שלא

3. גם בו נסתפקו אם צריך בצורה שיטתית או חד"פ, והאם צריך להיעשות מול עשרה אנשים או פחות, וראה מנחת יצחק (ח"ו סי' ט).

4. ברש"י (חולין ה.) כתב: "והמחלל שבת כופר במעשיו ומעיד שקר שלא שבת הקדוש ברוך הוא במעשה בראשית". כלומר, המחלל שבת 'מבטל' את ה', ואילו כיום זו לא המחשבה בראש כשמחללים.

5. הרב אשר וייס (מנחת אשר ח"א סי' י) צידד גם כך: "דשמא בזמה"ז בדור תהפוכות שבו יש רבים שמחד מחללים שבת בפרהסיא ומאיך מחזיקים בכמה מצוות ומנהגים טובים ובאים להתפלל בבית הכנסת ורואים עצמם כיהודים בני ברית לכל דבר, שוב לא אמרינן דמחלל שבת בפרהסיא הוי כעובד ע"ז וכגוי לכל דבר".

6. יעב"ץ (ח"א סי' ל); מלמד להועיל (ח"א אר"ח סי' כט) וציין שגם השואל ומשיב כתב כך; בית יצחק (אהע"ז ח"ב סי' סה); אחיעזר (ח"ג סי' כה); שדי חמד (מערכת מ, כלל פו); משנה שכיר (אר"ח סי' קלג) ויב"א (ח"א יר"ד סי' יא).

ניתן להתייחס למחלל שבת ככופר, כאשר הוא עושה קידוש ומכיר בבורא עולם. ונראה שהגדר קשור לבזיון במצח נחושה והפקעת היהדות, ואפשר שמי שמחלל את יום כיפור, או שאינו עושה ברית מילה ומפרסם זאת נכנס לגדר זה, וצ"ע.

מומר להכעיס

גדר נוסף הינו 'מומר להכעיס' ולא לתיאבון. לדוג' אדם שיש לו בשר כשר ובשר נבילה, והוא בכוונה בוחר לאכול לא כשר בצורה שיטתית ולא חד פעמי, נחשב מין. כך פסק הרמב"ם (הל' רוצח פ"ד ה"י): "המינים, והם עובדי עבודה זרה מישראל, או העושה עבירות להכעיס אפילו אכל נבילה או לבש שעטנז להכעיס הרי זה מין". וכן שנה זאת (הל' גזילה ואבידה פ"א ה"ב), וכך פסק השו"ע (ח"מ תכה, ה), והגר"א (יר"ד קנח סק"ט). נמצא שאין לראות אנשים אלו כישראל, ובעיקרון מותר אף להרוג אותם⁷.

אמנם, אפילו כלפי סוג אנשים זה, למעשה אין לנהוג בחומרא זו. החזו"א (יר"ד סי' ב, טז) כתב: "נראה דאין דין מורידין אלא בזמן שהשגחתו יתברך גלויה, כמו בזמן שהיו נסים מצויין ומשמש בת קול, וצדיקי הדור תחת השגחה פרטית הנראית לעין כל, והכופרין אז הוא בנליזות מיוחדות בהטיית היצר לתאוות והפקרות... אבל בזמן ההעלם, שנכרתה האמונה מן דלת העם, אין במעשה הורדה גדר הפרצה, אלא הוספת הפרצה שיהיה בעיניהם כמעשה השחתה ואלמות ח"ו. וכיון שכל עצמנו לתקן, אין הדין נוהג בשעה שאין בו תיקון, ועלינו להחזירם בעבותות אהבה, ולהעמידם בקרן אורה במה שידינו מגעת". נמצא שאף כלפי אדם העובר עבירות להכעיס ומורד בה', יש לחרוג מדינא דגמרא להענישו, ויש לנסות להחזירו לחיק היהדות בעבותות אהבה⁸. והרב קוק (אגרות

7. אמנם יש שיטה בראשונים שאף מומר להכעיס נחשב ישראל וחייבים בהצלתו - הר"ד (ע"ז כו:): כתב: "הילכך לא הוי מין שהוא מן המורידין אלא עובד ע"ז, אבל משומד לוכל נבלה להכעיס משומד הוי ולא מין ומחזירין לו אבדה". והעתיקו נכדו הרי"א (ע"ז פ"ב אות ט); וכן ראבי"ה (סי' אלף נח).

8. בשו"ת חוט שני (שבת ח"ב סי' מ) הבין את דברי החזו"א שנאמרו לחומרא, שאין להקל במומרים להכעיס להלוותם בריבית, לפטור מן הייבום וכמובן לא להורגם. אך אין כאן קולא ביחס אליהם, וינם יין נסך, ובישולם בישול עכו"ם. בנוסף הביא את דברי החזו"א

הראי"ה ח"א אגרת רסו) כתב: "וכל הלכות הנוטות לרוגז ושנאת אחים נעשות הן כפרשת בן סורר ומורה, עיר הנדחת ובית המנוגע, למ"ד לא היו ולא עתידין להיות ונכתבו משום דרוש וקבל שכר"⁹.

יהודי שחוטא לתיאבון

גדר נוסף הוא 'מומר לתיאבון', והוא שעושה עבירות בעקבות יצרו הרע, ולא כדי להכעיס את בורא עולם. עליו כתבה הגמרא (ע"ז כו:), שהוא בכלל 'אחיק' ולכן אין לפגוע בו: "לכל אבידת אחיק לרבות את המומר, ואת אמרת היו מורידין, סמי מכאן מומר". כלומר, המומר למרות מעשיו לא איבד מעצמו את שם ישראל. ופסקו הרמב"ם (הל' רוצח פ"ד ה"ב): "אבל ישראל בעל עבירות שאינו עומד ברשעו תמיד אלא עושה עבירות להניית עצמו כגון אוכל נבילות לתיאבון מצוה להצילו ואסור לעמוד על דמו". ונקטו כך ראשונים נוספים: תוספות (ע"ז כו:); מאירי (הוריות יא.); והיד רמ"ה (סנהדרין נב:). כתב שאפילו מרשע שדינו מיתת בי"ד לא נגרע שם 'רעך': "כל היכא דכתיב רעך משמע ישראל ואפילו רשע שנתחייב מיתה". וכן רואים שיש להציל את נפשו של מומר לתיאבון בגמרא (גיטין מז.), והגר"א (י"ד רנא ס"ק א) פסק זאת¹⁰. והח"ח גם פסק להצילם ואפילו בשבת

(י"ד ס"י ב, ו) שאם השתדלו להשיבו בתשובה והוא מסרב דינו כמומר. ושיעור ההשתדלות תלוי בהכרעת דיני הדור.

9. מצד שני, כתב הרב קוק (שם), על החשיבות של לימוד נושא זה: "והשכר של הדרישה גדול הוא מאד, כי הוא המלח המעמיד צביון הטוב ע"י תגבורת שנאת הרע בכל ענפיה וכיון שהוא עשה באורח למודי את פעולתו איננו מניח בפועל לרשע משחית באמת להשתרש כלל ועיקר".

10. לגבי דברי השו"ע (י"ד רנא) שסתם דבריו, כתב הפתחי תשובה (שם ס"ק א): "שתמה על הב"י והאחרונים שלא הביאו דברי התוספות בעבודת כוכבים דף כ"ו, דמשמע שם דאפי' עביד כמה פעמים לתיאבון אפ"ה מחויבים לפדותו. והעלה לדלינא יש להחמיר אפילו ברגיל שלא לעמוד על דמו ולהחיותו כפשטן דדברי התוס' בעבודת כוכבים הנ"ל וכפשט דברי רמב"ם המובא לעיל ס"י קנ"ח, דאוכל נבילות לתיאבון מצוה להצילו ואסור לעמוד על דמו דאין לדחות דבריהם בדאורייתא ע"פ דברי הסמ"ג בשם רא"ם דה"ל יחיד לגבייהו". ולכאורה אף השו"ע מודה לכך שהרי כתב (י"ד קנח, א וח"מ תכה, ה): "אבל ישראל בעל עבירות שאינו עומד ברשעו תמיד, אלא עושה עבירות להנאת עצמו, כגון אוכל נבילות לתיאבון,

(באוה"ל שכתב ד"ה אלא): "אלא דחינן כל המצות בשביל חיים של ישראל... ולא נפיק מכלל זה אלא ישראל מומר להכעיס דעובר במזיד".
נמצא שציווי התורה (ויקרא יט, טז): "לא תַעֲמֹד עַל דָּם רַעַךְ", חל גם על 'מומר לתיאבון' והוא בכלל רַעַךְ, כפסק השו"ע (ח"מ תכה, ה): "אוכל נבילות לתיאבון, מצוה להצילו ואסור לעמוד על דמו". אם כן, אפילו 'דתל"ש' וחוזר בשאלה, עדיין נחשבים בכלל "רַעַךְ" ויש להצילם¹¹.

איסורי אונאה ולה"ר על מומר

אמנם לגבי שייכות 'מומר לתיאבון' לאיסור אונאה, נחלקו הראשונים. בגמרא (ב"מ נט.) נאמר: "מאי דכתיב ולא תונו איש את עמיתו - עם שאתך בתורה ובמצוות אל תוניהו". הרי שציווי התורה (ויקרא כה ז): "וְלֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת עַמִּיתוֹ", חל על יהודי שומר תורה ומצוות, ולא על מומר, הגם שחוטא רק לתיאבון, מאחר ואינו מקיים תורה ומצוות. ופסק זאת היראים (סי' קפ): "למדנו שלא הזהיר הכתוב באונאת דברים אלא ליראי ה'". וראשונים נוספים העתיקו את דבריו: סמ"ג (לאוין רעא); נימוקי יוסף (ב"מ לב:); הגהות מיימוניות (הל' מכירה פ"ד סק"ד). וכן רבנו יונה (שערי תשובה ג, ריט), והביאם הרמ"א (ח"מ רכח, א) להלכה: "הגה: וי"א דאין מצווין על אונאת דברים אלא ליראי ה'". מאידך שאר הראשונים, הרמב"ם, והשו"ע לא פסקו זאת, ונראה שלא הבינו זאת הלכה למעשה.

ואף אם יש מקום להקל באיסור אונאה ביחס ל'מומר לתיאבון', לא מצאנו אף החרגה בש"ס כלפיו בהלכות לה"ר. אמנם בפסוק המצווה על איסור לה"ר (ויקרא יט, טז) נכתב: "לא תִלְךָ רַכִּיל בְּעַמִּיךָ". אך חז"ל לא דרשו על כך דווקא בעושה

מצוה להצילו ואסור לעמוד על דמו". ולא רק לגבי פיקו"נ נקט כך השו"ע, אלא גם בהשבת אבידה בלבד (שו"ע ח"מ רסו, ב): "חייב להחזיר אבידת ישראל אפילו היה בעל האבידה רשע ואוכל נבילה לתיאבון".

11. וזאת מכיוון שרוב הדת"שים אומרים "לא אכיפת ל" מהתורה ורוצים להנות, ולא אומרים שהתורה לא נכונה ח"ו. לעומת קראים האומרים שהתורה לא מחייבת ויש תורה אחרת.

מעשה עמך, כמו שנכתב על איסור אונאה¹². מאידך רבנו יונה (שערי תשובה ג, ריט) נקט שמותר לומר לה"ר על מי שאינו מקיים מצוות וירא ה': "ואם החוטא איש אשר איננו ירא מלפני האלקים, כמו הפורק מעליו עול מלכות שמים ואינו נזהר מעבירה אחת, אשר כל שער עמו יודע כי היא עבירה, מותר להכלימו ולספר בגנותו... אבל אם נכשל בחטא על דרך מקרה, ורוב הימים דרכו להשתמר מעונו, אין לגלות על חטאו, כאשר בארנו". כלומר, על פי דבריו אין איסור לה"ר חל על חילונים¹³.

שיטת החפץ חיים והאחרונים

הח"ח כתב (אהבת חסד ח"א פ"ג ס' ב), שיש לתת צדקה למומר לתיאבון: "ואפילו אם פקר באחת מכל המצוות האמורות בתורה לתיאבון מ"מ עדיין בכלל ישראל הוא"¹⁴, הרי ש'מומר לתיאבון' לא הפקיע מעצמו שם ישראל, ולא רק חובה להצילו יש, אלא גם לתת לו צדקה.

ולגבי איסור לה"ר כתב הח"ח (חפץ חיים לשון הרע כלל ד אות ז): "וכל אלו הדינין שכתבנו הוא דוקא באיש אשר מנהגו ודרכו להתחרט על חטאיו, אבל אם בחנת את דרכו כי אין פחד אלהים לנגד עיניו ותמיד יתיצב על דרך לא טוב, כמו הפורק מעליו עול מלכות שמים, או שאינו נזהר מעבירה אחת אשר כל שער עמו יודעים שהיא עבירה, דהיינו בין שאותה העבירה שהוא רוצה לגלות עשה

12. אין להקשות שבסברא היינו רעך, עמך, אחיך וכו', ושינוי השם בדבר אך העיקרון זהה. מאחר שלגבי ריבית כתוב (ויקרא כה, לו): "אל תקח מאתו נֶשֶׁך וְתִרְבִּית וְיִרְאֶת מֵאֲלֹהֶיךָ וְחֵי אָחִיךָ עִמָּךְ", והרי איסור ריבית קיים במומר לתיאבון, ראה רבנו תם (ספר הישר ס' תקלו); תוס' רא"ש (ע"ז כו:); מרדכי (ע"ז רמז תתי"ד); טור (יו"ד ס' קנט) ועוד. וכן כתב הח"ח (באוה"ל שכט ד"ה אלא) שרק עקב החרגת הש"ס מותר לקלל רשע: "אף על פי דישאל רשע מותר לקלל, שאני התם דכתיב "ונשיא בעמך" בעושה מעשה עמך".

13. לפחות על אלו שהיו בתקופת רבנו יונה, וייתכן שכיום עקב סיבות אחרות לא היה נוקט את היתרו.

14. בהמשך דבריו (שם ס' ג) כתב שאם יש ספק, אם האדם יצא מגדר חוטא לתיאבון, לגדר חוטא להכעיס, ויש לראותו כישראל: "כל זה דוקא בשנתברר שהוא כן או שהוא מוחזק בעיני הכל בענין הרע הזה אבל משום חשדא בעלמא לא נפיק מכלל אחוה בזה". וכן היא דעת הבכור שור (גיטין מז): "ומשמע בשמעתין דאפי' ספק לתיאבון מצוה להחיות".

החוטא כמה פעמים במזיד, או שעבר במזיד כמה פעמים עבירה אחת המפורסמת לכל שהיא עבירה, אם כן מוכח מינה שלא מחמת שגבר יצרו עליו עבר על דברי ה' כי אם בשרירות לבו הוא הולך ואין פחד אלהים לנגד עיניו, לכן מותר להכלימו ולספר בגנותו בין בפניו ובין שלא בפניו". ונראה בדבריו שההיתר לומר לה"ר, הוא למי שפרק מעליו עול מלכות שמים – כלומר היה דתי וכפר. וכן למי שחוטא: "שלא מחמת שגבר יצרו עליו עבר על דברי ה' כי אם בשרירות לבו הוא הולך ואין פחד אלהים לנגד עיניו" – כלומר 'מומר להכעיס', ולא למי שנופל ביצרו הרע לתיאבון.

וכך גם נקטו בספר עלי באר (כלל ד אות כג), ובספר נתיבות חיים (עמ' שצו ד"ה בהא) שדברי הח"ח מוסבים דווקא על מומר להכעיס, ולסיכום (שם עמ' שצז) כתב: "נראה להחמיר לא לספר סתם לשה"ר על אחד שהתחנך ללא תורה ומצוות". וכן נקט בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ג סי' תעח): "למעשה אם שייך לכת שהם שונאי דת ראוי להשפילו ולבזותו לשם שמים להשניא מעשיו, אבל אם לא שייך לשום כת ואין לו שנאה לדת רק לא שומר תורה כיון שלא נתחנך כן... לא הותר סתם לספר רע על חבירו אפילו הוא רשע כשכוונתו רק לפטפט על יהודי שהוא אנוס ובכלל עמך". הרי שחילק בין חילוני רגיל לשונא דת, לעומתם נקט הרב ליאור (https://www.yeshiva.org.il/ask/93264) שאין איסור לומר לה"ר על חילוני. וסיכמו את דעת האחרונים בנושא זה (חפץ חיים מהד' דרשו עמ' 459): "והיוצא למעשה לענין לשון הרע, שגם לדעות שאלו שאינם שומרי מצוות בימינו אינם נחשבים כתינוקות שנשבו, מכל מקום לענין להקל לדבר עליהם לשון רע, יתכן שלא התירו כלל, כיון שהם שוגגים או אנוסים".

יחס לחילונים כיום

מהאמור עולה, כי דין רוב החילונים כיום הוא גדר 'מומר לתיאבון' בלבד, מאחר שאינם מורדים בה' אלא עושים עבירות לתיאבון. ועוד שאינם כופרים באמונת ה', ואף מקפידים על מצוות מסוימות. הרמב"ם (הל' רוצח פ"ג ה"ד) כתב: "והתורה הקפידה על נפשות ישראל בין רשעים בין צדיקים מאחר שהם נלויים אל ה' ומאמינים בעיקר הדת". כלומר, מאחר והם לא כופרים בה' ורואים עצמם

כיהודים לכל דבר, אלא שלא שומרים תורה ומצוות, הרי הם נלויים אל ה' ובכלל עם ישראל, ולכן אין להתיר לומר עליהם לה"ר, כמו על כל אדם כשר מישראל¹⁵.

רועה בהמה דקה

אמנם בדברי הרמב"ם (הל' רוצח פ"ד ה"יא) מצאנו גדר ביניים לתיאור החוטא. מחד אין להרוג אותו ולהורידו לבור, ומאידיך אין להציל אותו ולכן משאירים אותו בבור: "ורועי בהמה דקה מישראל וכיוצא בהן אין מסבבים להן המיתה ואסור להצילן אם נטו למות, כגון שראה אחד מהן שנפל לים אינו מעלהו, שנאמר לא תעמוד על דם רעך, ואין זה רעך". ובהלכה הבאה ביאר הרמב"ם כי: "בעל עבירות העומד ברשעו ושונה בו תמיד כגון הרועים בהמה דקה שפקרו בגזל והם הולכים באולתן, אבל ישראל בעל עבירות שאינו עומד ברשעו תמיד אלא עושה עבירות להניית עצמו כגון אוכל נבילות לתיאבון מצוה להצילו ואסור לעמוד על דמו". כלומר, מי ששונה ברשעו תמיד אין להורידו לבור, אך גם לא חל עליו ציווי התורה (ויקרא יט, טז): "לא תעמד על דם רעך".

ומקורו של הרמב"ם הוא בדברי חז"ל (סנהדרין נז): "והתניא נכרי ורועי בהמה דקה לא מעלין ולא מורדין". אלא שלכאורה נראה כי חז"ל ראו בעיה דווקא ברועי בהמה דקה והם יוצאי דופן, ואין מדובר כאן על סוג נוסף של אנשים. כך כתב התוס' רא"ש (ע"ז כו): "רועה בהמה דקה לא מעלין... דאיסורן קל ומילתא דשכיחא הוא וראו חכמים שמזלזלין בהן החמירו עליהם, ובית דין מכין ועונשין שלא מן התורה כדי לעשות סייג". וכן נקט גם הר"ש משאנץ (ע"ז כו). ורש"י (ב"ק עט: וב"ק פ.) כתב שהחמירו בו משום ישוב א"י והיותו גוזל את הרבים. הב"י (י"ד

15. ידועים דברי הרצ"ה (שיחות הרצ"ה ויקרא עמ' 175): "בשתי דוגמאות אלה... ולשון הרע על אפיקורס הינו מוותרים על הדקדקנות ההלכתית של החפץ חיים". הרצ"ה חש מפריצת גדר באמירת לה"ר, שכל אחד יתיר לומר על חברו לה"ר כי הוא אפיקורס. כך ביאר הרב אבינר (טהור שפתיים עמ' 83): "ישנם דברים נכונים שעדיף שלא יכתבו, כיון שפתיח זה מאפשר לכל אדם לשפוך קיתונות של לשון הרע על חברו, לאחר שקבע שהלה אפיקורוס. תונית זאת אפשר להדביק כמעט על כל אדם. החילוניים אפיקורסים, כל הדתיים שאינם בעלי אותו סגנון רוחני אפיקורסים. בקלות רבה אפשר לכלול בקטגוריה זו כמעט את כל עם ישראל, וממילא לדבר על כולם לשון הרע ללא הגבלה".

קנח) הביא את דעת התוס' והרמב"ם ולא בהיר כמו מי פסק.¹⁶ ובמקום נוסף (ח"מ תכה) כתב: "דשאני רועים שכל היום תמיד עוברים עבירה מה שאין כן באוכל נבלות לתיאבון שאינו עובר אלא בשעה אחת ביום ואף זה איפשר שאינו בכל יום והכי דייק לישניה שכתב גבי רועי בהמה דקה שפקרו בגזל והם הולכים באולתם וגבי אוכל נבילות לתיאבון כתב שאינו עומד ברשעו תמיד". ולכאורה כוונת הב"י היא כדברי הכתב סופר (ש"ת ח"מ סי' כ אות ג): "רועה בהמה דקה שונה באולתו ועומד קובע עצמו לדבר עבירה בכל יום זהו שאין מעלין, אבל אוכל נבילות לתיאבון ולא שביק היתירא זה אינו מיחד קובע עצמו לעבירה בתדירא הגם שאקרי כ"פ שלא היה לו היתירא ואכל איסורא מצוה להחיותו". כלומר, החומרא כלפי רועה בהמה דקה, היא שמייחד עצמו לעשות עבירה בצורה קבועה, כל יום כל היום. מעין אדם שעובד בעבודה הכרוכה באיסור דאורייתא תמידי שגם מזיק לחברה, ולא איכפת לו מכך.

חילוני כרועה בהמה דקה

נמצא שרועה בהמה דקה הוא אדם שיודע שאסור לגזול, ולא איכפת לו מכך. הוא עושה זאת כל היום, ומתפרנס מהגזל שאוכלות הבהמות. יש כאן איסור טבעי שכולם מודעים אליו, והוא עובר עליו בשאט נפש כל יום כל היום, הרי שהעולם הפקר בעיניו, והוא משחית את ממון הציבור. שונה מכך מצבם של החילונים שהם אנוסים למציאות שגדלו בה ואין הם מכירים בחטאם. הם אמנם יודעים בצורה כללית שיש תורה ומצוות, אבל לא בקיאים בפרטי המצוות, חומרת העובר עליהם וכו'. מבחינתם אין כאן איסורים אלא מציאות של היתר. הרי שגם החוטאים בקביעות בימינו, אין להתייחס אליהם כ"בעל עבירות העומד ברשעו ושונה בו תמיד"¹⁷.

16. הש"ך (יו"ד קנח סק"ג) כתב: "דוקא ברועים החמירו משום דלא פסילי וחכמים עשו חיזוק לדבריהם".

17. ואף אם אין הדברים כך, יש מחלוקת בין הרמב"ם לתוס' וספק דאורייתא לחומרא, והם בכלל "רעך".

חילונים - תינוקות שנשבו

בנוסף, רוב החילונים אינם מומרים, הם לא מרדו והחליפו דתם, אלא נולדו לתוך מציאות מעוותת של חילוניות, הם כבר דור שלישי או יותר למי שהוריד את הכיפה¹⁸. עליהם אמרה הגמרא (שבת סח:): "תינוק שנשבה בין הנכרים וגר שנתגייר לבין הנכרים פטור". וביאר רש"י (שם): "אומר מותר - אנוס הוא, ולא שגגה היא". כלומר, דינו של 'האומר מותר' הוא כ'תינוק שנשבה', אין הוא יודע את ההלכה, ולכן הוא נחשב אנוס על חטאיו. והרמב"ם (הל' ממרים פ"ג ה"ג) כתב: "אבל בני התועים האלה ובני בניהם שהדיחו אותם אבותם ונולדו בין הקראים וגדלו אותם על דעתם, הרי הוא כתינוק שנשבה ביניהם וגדלוהו ואינו זריז לאחוז בדרכי המצות שהרי הוא כאנוס ואף על פי ששמע אח"כ שהוא יהודי וראה היהודים ודתם הרי הוא כאנוס שהרי גדלוהו על טעותם... לפיכך ראוי להחזירן בתשובה ולמשכם בדברי שלום עד שיחזרו לאיתן התורה"¹⁹. ובאגרת השמד כתב: "אין ראוי להרחיק מחללי שבתות ולמאוס אותם אלא לקרבם ולזרזם על עשיית המצוות". מהאמור עולה גם חובה הלכתית להציל חילונים כיום ואפילו על ידי חילול שבת, כדברי החזו"א (י"ד סי' ב, כח): "ותינוק שנשבה... ומצווין אנו להחיותו ואף לחלל עליו השבת בשביל הצלתו"²⁰.

18. אף כלפי דתי שהחליט לעזוב את הדת, יש לציין לדברי הרש"ש (שבת לא.): "דכופר לא מיקרי אלא אחר החקירה בכל חלקי הסותר אבל זה לא חקר ולא נוכח אלא שלא היה מאמין". כלומר, החוזר בשאלה כיום, לא בדק וחקר, אלא החליט לעזוב כי לא מרגיש שמאמין בה'. והרב משה צוריאלי (בית יחזקאל עמ' מט) כתב: "אבל בימינו רוב הכופרים באים למדה זו לא מתוך שיטה מחושבת כי אם שרוצים בחיים נוחים בלי עול". אם כן, החזרה בשאלה נובעת מנפילה ליצר הרע, המבטיח חיי הנאה חילוניים לעומת חיי "הסבל" הדתיים, ולא מתוך מחשבה ובדיקה היכן האמת.

19. בכ"י נוספו המילים: "ולא ימהר להרגן", ונראה שנשמטו מחמת הצנזורה.

20. חשוב לדייק שהרמב"ם דיבר על בני המומרים להכעיס, ואילו כיום הרוב הם בני מומרים לתיאבון שדינם קל יותר, והם בכלל "רעך".

מהאמור עולה, שאין להקל ביחס לרוב החילונים כיום²¹, ולהתיר איסורי דאורייתא כמו הצלת המסתכן או איסור לה"ר. עם זאת, ייתכן שיינם הינו יין נסך²², ויש להקפיד על הרחקות מסוימות בקשר איתם²³, ואין הדברים סותרים²⁴.

21. יש מקום להבנה שהחילונים כיום אינם כ"תינוק שנשבה לבין הגויים", מאחר והם מכירים במציאות של יהודים דתיים ויש להם הבנה מעטה ביהדות, כך נקטו: מנחת יצחק (ח"ו סי' ט); שבט הלוי (ח"ב סי' קעב); שולחן שלמה (י"ט עמ' ה' ד); והרב נבנצל (משנ"ב ביצחק יקרא סי' שכט ה' ד) כתב: "שחילוני היום לא נחשב לתינוק שנשבה אלא אם כן עולה מרוסיה". מאידך החזו"א (י"ד סי' ב, כח) תלה זאת בחוסר יכולת להוכיח, מה שנכון ק"ו בדור שלנו. והרב קוק (אגרות הרא"ה ח"א אגרת פט) כתב: "שרבים מרעועי הדיעות שבודרו הם קרובים לאנוסים, מפני שיבושי הדיעות ומיעוט השפעה לברר דרך הישרה לנבוכים". וכן לאור הלגיטימציה הציבורית לחילוניות, גם בידעם שיש יהדות ותורה, אין הם רואים בעיה להישאר חילונים והרי הם דומים לתינוק שנשבה, כך נקטו האחרונים לעיל ס' ד' וכן: הרב עובדיה (יביע אומר ח"ח י"ד סי' כא); והרב אריאל (שו"ת באוהלה של תורה ח"ב סי' מו). ובכל מקרה לא יגרע דינם מחוטא לתיאבון שנשאר עליו שם ישראל והוא בכלל "רעך".

22. כך דעת המשנה הלכות (ח"ה סי' קה); ציץ אליעזר (ח"יב סי' נו); והרב יעקב אריאל (מפי בנו הרב עזריאל).

23. הרב קוק (אורות הקודש ח"ג עמ' שלד) כתב: "מי שחסר לו החוש של שנאת הרשעים יוכלו התכונות, המעשים והדעות הרעות להדבק בו ולפוגמו. ואע"פ שע"י גודל המיתוק של חסד הולך האור ונזרח גם על הרשעים, מכל מקום ראוי לאחוז במדה ידועה של גבורה, שהיא מכרת בשנאה פנימית לרשעים הגדולים, מרימי יד בתורה. ומדה זו היא כמו סנדל לנשמה, שלא תטנף רגלה בין מצולות הקליפות, והיא משומרת ע"י תכונה זו בטהרתה". כלומר, חשוב לשנוא את הרשעה ולהתרחק ממנה, כדי לשמור על עצמנו לבל ניפגע.

24. בשולי הדברים יש לציין שהמטרה של חז"ל בגזירתם על יין נסך, עירוב, וכו' הייתה למגר את תופעת עזיבת הדת, או לכל הפחות להרחיק את הציבור מאותם פורשים, כיום מה יעזור אם נראה את יין החילוני כ"יין נסך"? יצרנו הבדלה דמיונית בלבד, הציבור נשאר חשוף לחילונים בכל מרקם חייו, בעבודה, ברחוב ובשאר המקומות. לכאורה במצב כזה גם אם אכן מבחינה פורמאלית יין שנגע בו חילוני הוא יין נסך, לכאורה אין ענין לשמור על מסגרת איסורית זו, כאשר חיינו פתוחים ומעורבים עם החילונים. ואין להקשות שגם ביחס לגויים המצב כך, ודווקא לכן יינם יין נסך כדי לשמור מרחק. מאחר וביחס לגויים יש איסור מהתורה להתחתן איתם, וכן מערכת שלמה של הרחקות וחיים נפרדים, לא כמו ביחס לחילונים שהאחווה הישראלית חופפת מעלינו, וראה בספר 'רעך כמוך' (עמ' 45 – 55).

ולמיעוט שחקר ובירר וטוען למרוד בה', שעושה עבירות להכעיס ולא לתיאבון,
אין לפגוע בהם, אלא לנסות לקרבם ואין חובה להצילם, שאין הם נחשבים
ישראל, ומותר לומר עליהם לה"ר.